

تحلیل عملکرد مدیریتی در زمینه مدیریت بلایای طبیعی در نواحی روستایی دارای ظرفیت های گردشگری (مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه)^۱

فاطمه کوچکی نژاد^۲ و جعفر معصوم پور سماکوش^۳
تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۱/۱۵، تاریخ تایید: ۱۳۹۵/۲/۱۵

چکیده

هدف از انجام تحقیق حاضر، بررسی عملکرد مدیریتی در راستای مدیریت بلایای طبیعی با تاکید بر چهار بعد سیل، زلزله، لغزش و خشکسالی است. منطقه مورد مطالعه نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه را شامل می‌شود که هر دو منطقه جزو مناطق گردشگر پذیر حداقل در مقیاس شهرستان کرمانشاه است به طوری که سرمایه‌گذاری‌های هم در این دو منطقه با هدف توسعه فعالیت‌های گردشگری صورت گرفته است. از طرف دیگر با توجه به موقعیت قرارگیری هر دو منطقه هم در گذشته و هم در سال‌های اخیر، بارها مورد تهدید بلایای طبیعی قرار گرفته است. روش تحقیق در این مطالعه، توصیفی - تحلیلی و به لحاظ ماهیت کاربردی است. بر این اساس، اصول مدیریت بلایای طبیعی از دیدگاه جامعه محلی مورد ارزیابی قرار گرفته است. جامعه نمونه تحقیق سرپرستان خانوار های ساکن در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه است که از بین آنها تعداد ۲۵۰ پرسشنامه تایید شده مورد بررسی قرار گرفت. مورد نیاز پژوهش از طریق پرسشنامه تدوین شده بر مبنای نظریات مدیریت بلایای طبیعی و مطالعات جهانی مرتبط با موضوع و نیز موقعیت جغرافیایی و شرایط اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و نهادی محدوده مورد مطالعه، گردآوری شد و بعد از کدگذاری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS و مورد پردازش قرار گرفت. نتایج حاصل نشان می‌دهد که از بین انواع بلایای تهدیدکننده آگاهی بیشتری در مورد زلزله دارند و نیز نتایج نشان می‌دهد که اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات زلزله در با تاکید بر عملکرد مدیران در وضعیت مطلوبی قرار ندارد و مقابل در مورد لغزش از عملکرد مدیران رضایتمندی نسبی وجود دارد.

کلیدواژگان: بلایای طبیعی، گردشگری، جامعه محلی، نواحی روستایی، بخش مرکزی، کرمانشاه.

۱. مقاله برگرفته از پروژه تحقیقاتی است که در دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه تهیه شده است.

۲. گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران (نویسنده مسئول)

(fatemehkouchaki@yahoo.com)

۳. استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران (j.masoompour@razi.ac.ir)

مقدمه

امروزه بلایای طبیعی به‌عنوان یک پدیده تکرارپذیر کماکان زندگی بشریت را تهدید می‌کند به هر جهت وقوع بلایای طبیعی اجتناب‌ناپذیر است، جوامع انسانی همواره با بلایای طبیعی متعددی نظیر سیل، زلزله، طوفان، خشکسالی و غیره مواجه بوده و خسارات و تلفات زیادی از این بلایا متحمل شده است. بلایای طبیعی موجب تخریب منابع درآمد مردم شده و امکانات زیستی و مراکز فعالیتی آنان را از بین می‌برد که این امر منجر به آسیب‌های اقتصادی و فیزیکی می‌شود (رضایی و رفیعیان، ۱۳۸۹؛ رفیعیان و مطهری، ۱۳۹۱؛ افتخاری و همکاران، ۱۳۸۸؛ صالحی و همکاران، ۱۳۹۰)، آنچه مهم و ضروریست اتخاذ تدابیر و راهبردهایی است که امکان خسارت‌های حاصله را تا اندازه‌ای کاهش دهد.

(Buswinka, 199 ; Coppola, 2007 ; Covello, 1985 ; Crumb, 2007 ; Cutter, 2010)

با توجه به ظرفیت‌های موجود در بلایای طبیعی همیشه این نگرانی وجود دارد که در صورت وقوع می‌تواند پیامدهای متفاوتی را برجای بگذارند که در برخی از موارد غیرقابل جبران است. اما بررسی‌ها نشان می‌دهد که هر چند نمی‌توان به‌طور کامل اثرات وقوع بلایای طبیعی را از بین برد، اما می‌توان با بهره‌گیری از تکنیک‌هایی مدیریتی زمان رسیدن به حالت عادی را کوتاه تر کرد (رمضان زاده و همکاران، ۱۳۹۲). امروزه محققان تلاش کرده‌اند بین خطرات طبیعی و تکنولوژیکی برای درک بهتر ویژگی‌ها و خصوصیات خطرات گوناگون، تفاوتی قابل شونند خطرات می‌توانند بر اساس منبع و منشاء وقوع خود به زلزله، سیل، هاریکان و... طبقه‌بندی می‌شوند. دو نوع مهم از مخاطرات عبارتند از: ۱. خطرات تکنولوژیکی؛ ۲. خطرات طبیعی خطرات طبیعی و تکنولوژیکی هر کدام دارای حدی از بحران و بلایا هستند که بر زندگی انسان و محیط تاثیر می‌گذارند. در کل خطرات طبیعی می‌تواند به لحاظ طبقه‌بندی به خطرات اقلیمی و زمین‌شناسی تقسیم شود. خطرات اقلیمی شامل کولاک، طوفان، بادهای شدید، خشکسالی، سیل و آتش‌سوزی‌های طبیعی تقسیم می‌شود. خطرات زمین‌شناسی هم به زلزله، فرونشینی، فرسایش، آتشفشان، لغزش طبقه‌بندی می‌شوند (Havag, 2003, 14). در یک طبقه‌بندی دقیق‌تر می‌توان مخاطرات را براساس زیر طبقه‌بندی کرد. که بر اساس منابع جهانی مخاطرات به سه نوع اصلی مخاطرات طبیعی، انسانی و ترکیبی (shaluf, 2007, 705) تقسیم می‌شوند. برای مقابله با خطر و کاهش اثرات آن مدیریت بلایای طبیعی که مجموعه فعالیت‌هایی است که قبل، حین و بعد وقوع بلایای طبیعی، جهت کاهش اثرات این حوادث و کاهش آسیب‌پذیری انجام می‌گیرد، لازم است. از میان این فعالیتها به نظر می‌رسد فعالیت‌های قبل از وقوع به دلیل خصلت پیشگیری و ایجاد آمادگی همیشگی در مقابله با خطرات باید از اولویت بیشتری برخوردار باشند. در مرحله پیشگیری بلایا و کاهش خسارات آن

اقدامات و فعالیتهای متعددی از گذشته تاکنون در حال انجام بوده و است و امروزه با پیشرفت علوم از روشهای نوین در این زمینه استفاده می‌شود (رمضانزاده و همکاران، ۱۳۹۰).

در راستای مدیریت بلایای طبیعی عوامل مختلفی تاثیرگذار هستند که عبارتند از میزان آگاهی جامعه محلی، برنامه‌های زیرساخت و در نهایت دانش و عملکرد مدیران که می‌تواند در قالب شوراهای اسلامی روستای دهیار، مراکز مدیریت بحران و سایر نهادهای متولی در امر روستا باشند. نکته مهم این است که میزان رضایتمندی جامعه محلی از عملکرد مدیران می‌تواند زمینه‌های مشارکت آنان را افزایش دهد و زمینه را برای اعمال مدیریت کارا در آینده فراهم آورد.

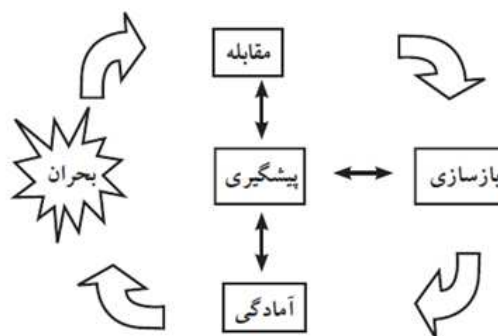
منطقه مورد مطالعه در این تحقیق روستاهای شهرستان کرمانشاه می‌باشد، از نظر اقتصادی روستاییان این منطقه به کشاورزی و باغداری مشغول هستند. به دلیل وضعیت خاص آب و هوایی در این منطقه همیشه خطر وقوع سرما و یخبندان و از بین رفتن محصولات زراعی و باغی وجود داشته است و به دلیل کوهستانی بودن منطقه امکان وقوع رانش زمین، فرسایش، سیلاب در بعضی از مواقع است. مردمان بومی منطقه برای کاهش اثرات سرما و یخبندان و کاهش سیل و انواع دیگر خطرات که گاهی اوقات اتفاق می‌افتد شیوه‌های متعددی را از گذشته تاکنون به کار گرفته و اثرات مخرب بلایا را کاهش می‌دهند. همچنین مسئولین منطقه بدین منظور اقداماتی را در این منطقه اجرا کرده‌اند. با توجه به سابقه وقوع مخاطراتی نظیر سیل، رانش، لغزش، خشکسالی و یخبندان در گذشته و احتمال وقوع آن در آینده دور و نزدیک ضرورت چنین مطالعه‌ای بیشتر احساس می‌شود. در این راستا مدیران محلی در قالب مسئولیت‌های شوراهای اسلامی و دهیاری‌ها نقش موثری در فرآیند مدیریت بلایای طبیعی می‌توانند ایفا نمایند. بر این اساس هدف اصلی تحقیق حاضر پاسخ‌گویی به این سوال است که عملکرد مدیریتی مدیران در برابر بلایای طبیعی از دیدگاه روستاییان در چه وضعیتی است؟

مبانی نظری

به‌طور خاص، راهبردهای های آموزشی باید در راستای دانش و آگاهی از ظرفیت بالقوه جوامع برای پاسخگویی و افزایش انعطاف‌پذیری فردی و جمعی باشد. با این وجود در مطالعات کاهش آسیب‌پذیری، انعطاف‌پذیری می‌تواند به‌عنوان فرآیند «یادگیری مستمر و تصمیم‌گیری‌های بهتر برای بهبود ظرفیت در مقابله با خطرات» تعریف شود (کاتر و همکاران، ۲۰۰۸). در این مفهوم، ارتقاء دانش برای پویایی محلی و توسعه مسئولیت و مشارکت در مدیریت خطرات به جامعه را می‌توان به‌عنوان اولین گام برای ساخت انعطاف‌پذیری در نظر گرفت. در نتیجه، نقش آموزش در پیشبرد به سوی یک جامعه تاب‌آور در برابر بلایای طبیعی، بسیار مهم است.

در بخش مدیریت ریسک بلایا، طرح‌ها و برنامه‌ها با محوریت جامعه، جهت آمادگی قبل از فاجعه، واکنش و بازیابی پس از فاجعه و بازگشت به حالت اولیه به معنای تاب‌آوری، برای توسعه ایجاد جامعه‌ای ایمن و مقاوم در برابر بلایا، از اقدامات مهم به‌شمار می‌آید. به‌کارگیری شیوه‌های نوین در کاهش سوانح و مخاطرات با تمرکز بر آموزش و افزایش دانش و اطلاعات جامعه از خطر و دخالت جامعه در فرایند برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها، از بروز حوادث فاجعه بار در بخش بلایای طبیعی و محیطی، تا حد زیادی پیشگیری خواهد شد. آنچه که در این میان مهم به نظر می‌رسد، افزایش میزان اعتماد اجتماعی در جلب مشارکتهای مردمی ضروری به نظر می‌رسد. این باور وجود دارد که جوامع محلی در شناسایی محیط اطرافشان و تجارب مقابله با آن دانش‌پذیر هستند، یعنی درگیری جوامع در تمامی مراحل فرایند از شناسایی حوادث، آسیب‌پذیری و تخمین ظرفیت، توسعه برنامه‌های کاهش مخاطرات و تضمین برای برنامه‌ها با تخصیص سرمایه)، از عمده‌ترین فاکتورهای مفید در کاهش مخاطرات مخاطرات و فرایند توسعه می‌باشند (صادق‌لو، ۱۳۸۸).

بسیاری از کشورهای دنیا از یک شیوه چهار مرحله‌ای برای مدیریت بحران استفاده می‌کنند. این روش شناخته شده در طی مراحل مختلف سهولت اقداماتی جهت برنامه‌ریزی صحیح را میسر می‌سازد (شکل ۱).

شکل ۱. چرخه سیستم مدیریت جامع بحران

منبع: حسینی و همکاران، ۱۳۸۷

با توجه به گوناگونی مخاطرات و میزان تأثیراتی که بر هر منطقه با توجه به پتانسیل‌های موجود آن منطقه در برابر خطرات برجای می‌گذارند، از روش‌های مختلف برای کاهش و یا پیشگیری استفاده می‌گردد. در گذشته برای پیشگیری و کاهش اثرات بلایا بیشتر بر روش‌های مهندسی و سازه‌ای تأکید می‌شد ولی امروزه با گسترش دامنه پیامدهای ناشی از وقوع مخاطرات با توجه به تراکم و رشد جمعیت و توسعه شهرنشینی و علاوه بر آن تغییرات اقلیمی، توجه بسیاری از کشورها بر روش‌های غیرسازه‌ای

که بر نحوه رفتار انسان در برخورد با مخاطرات تأکید دارد، معطوف شده است. که با اهداف پیشگیرانه‌ای که دارند می‌توانند موثر واقع شوند که این اهداف عبارتند از: کاهش احتمال و امکان وقوع مخاطرات، کاهش پیامدهای ناشی از وقوع مخاطرات و زندگی در کنار خطر (پذیرش خطر) مراحل پیشگیری: شامل مراحل سازه‌ای و غیرسازه‌ای می‌باشد که با توجه به نوع خطر روشهای مختلفی به کار گرفته می‌شود. به‌طور عمده برای پیشگیری از مخاطرات طبیعی از روشهای سازه‌ای و غیرسازه‌ای به صورت مکمل یکدیگر استفاده می‌گردد.

آمادگی: مجهز ساختن افرادی که ممکن است تحت تأثیر فاجعه قرار گیرند، یا افرادی که می‌توانند با کمک ابزارها و وسایل موجود به افراد آسیب‌دیده کمک کنند، هدف از این فعالیت افزایش شانس نجات و به حداقل رساندن ضررهای مالی و ضررهای دیگر است. اقداماتی که انجام می‌گیرد در سطحی ابتدایی تا پیشرفته خواهد بود تا اطمینان بیشتری برای پاسخگویی موثر در برابر خطرات به وجود آید. این اقدامات در جهت آزمایش سیستمهای هشداردهنده نیز به کار می‌رود. می‌توان آن را عملیات شبیه‌سازی هم عنوان کرد.

مقابله: این مرحله شامل اقدامات و برنامه‌های از پیش تعیین شده می‌باشد. تعریف و تعیین نقشها در مرحله پیشگیری در این زمینه بسیار با اهمیت است تا در هنگام پاسخگویی به خطر از بروز فاجعه و بحران جلوگیری شود.

این مرحله شامل اقداماتی است که برای کاهش یا از بین بردن تأثیرات بلایایی که رخ داده‌اند یا در حال وقوع هستند، انجام می‌گیرد و هدف از این فعالیت جلوگیری از صدمات بیشتر، خسارات مالی یا ترکیب هر دو مورد می‌باشد.

بازسازی (بازیابی): بازگشت زندگی حادثه‌دیدگان به شرایط عادی پس از وقوع فاجعه. این مرحله پس از اتمام پاسخ فوری به شرایط بحرانی آغاز می‌شود و ممکن است چندین ماه یا سال به طول بیانجامد. در این مرحله که به‌عنوان فرصت هم می‌توان نام برد، روشهای سازه‌ای و غیرسازه‌ای برای جلوگیری از فاجعه مجدد اثرگذار خواهد بود. در فرایند آماده‌سازی در مقابله با خطرات با تأکید بر جامعه محوری، افراد جامعه تهدیدها و خطرات را شناسایی و نیازها و طرحهای مدیریتی و اجرایی را بر اساس شرایط محلی مورد بررسی قرار می‌دهند. این فرایند شامل تهیه نقشه منطقه، شناسایی مناطق و خانواده‌های آسیب‌پذیر، توسعه مداوم طرحها و تشکیل گروههای عملیاتی می‌باشد. و مبرهن است که پایداری این حرکت و جریان آماده‌سازی جامعه نیازمند حمایت مالی مداوم از سوی دولت است.

تحقیقات نشان می‌دهد که از طریق مشارکت جامعه و سازمانهای غیردولتی در مدیریت مخاطرات و بحران می‌توان با انجام اقدامات مطلوب، برقراری عدالت، مداخله در تصمیم‌گیری‌ها برای برنامه‌ریزی، انتخاب مواد و آماده‌سازی، ساخت وساز، مدیریت و حتی تامین مالی تا حد زیادی به افزایش توانمندی جامعه در برابر خطرات احتمالی کمک کرد. بر این اساس ایده نردبان مشارکت جامعه در مدیریت بحران توسط دیویدسون و همکاران (۲۰۰۷) مطرح گردید (شکل ۲).

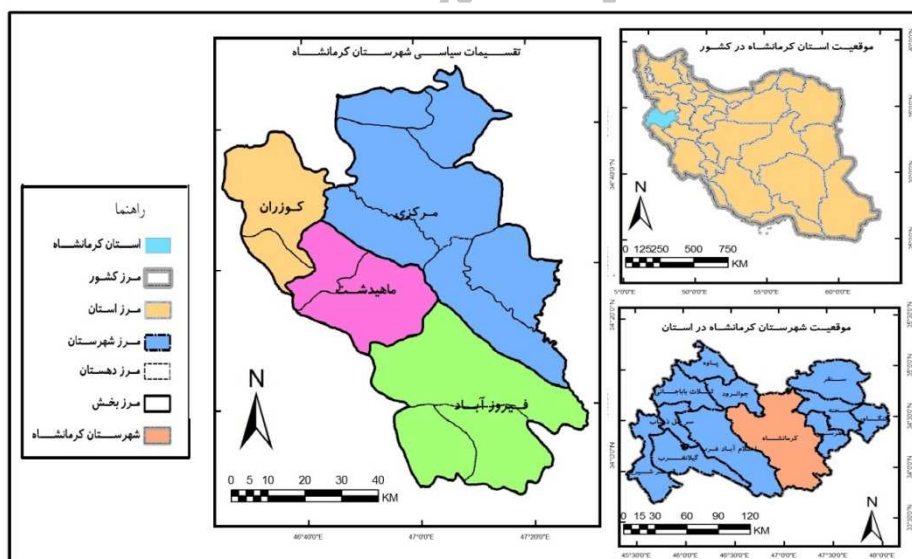
شکل ۲. نردبان مشارکت در جامعه (منبع: دیویدسون و همکاران، ۲۰۰۷)

در این فرآیند نقش و مداخله افراد جامعه در مراحل برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در جهت افزایش تابآوری جامعه در مقابله با سوانح به خوبی نشان داده می‌شود. ارزیابی ظرفیت‌ها و میزان آسیب‌پذیری، توسعه و اجرای پروژه‌ها باعث می‌شود که مشکلات حاد، با مشارکت فعال و مناسب قابل حل باشند. مشارکت جامعه در فرآیند مدیریت بحران عنصر اصلی در موفقیت برنامه بوده و به همان اندازه افراد جامعه نیز از برنامه‌های تخفیف و تقلیل خطرات بیشترین سود را خواهند برد (شارما، ۲۰۰۲).

شواهد زیادی نشان می‌دهد که در مدیریت بحران تشخیص نیازها از طریق روش مدیریتی از بالا به پایین همواره با شکست مواجه بوده است. به‌طوریکه این روش در بررسی نیازهای جامعه آسیب‌دیده به‌طور ملموس ناموفق بوده است. در این راستا به‌کارگیری یک راهبرد جدید که مستقیماً مردم آسیب‌پذیر را در طرح‌ها و اقدامات کاهش خسارات درگیر کند، بسیار مهم است. در این فرآیند کل جامعه درگیر می‌شود و بررسیها و تجزیه و تحلیل‌ها از مشکلات با اتخاذ راه‌حل‌های مناسب و با مشارکت مطلوب جامعه بهتر انجام خواهد گرفت. مشارکت جامعه در برنامه‌های مدیریت بحران با تأکید بر رویکرد مدیریتی از پایین به بالا، اساس یک مدیریت موثر برای مخاطرات طبیعی و تقویت سیستم محلی است که شامل فعالیتهای ناحیه‌ای و منطقه‌ای است که دارای ارتباط با سیستم‌های ملی و دولتی می‌باشد. از این رو، این رویکرد از همکاری اجتماع محلی و مشارکت محلی در فرآیند مدیریت سوانح استقبال می‌کند (بوناتی و مندرس، ۲۰۱۴).

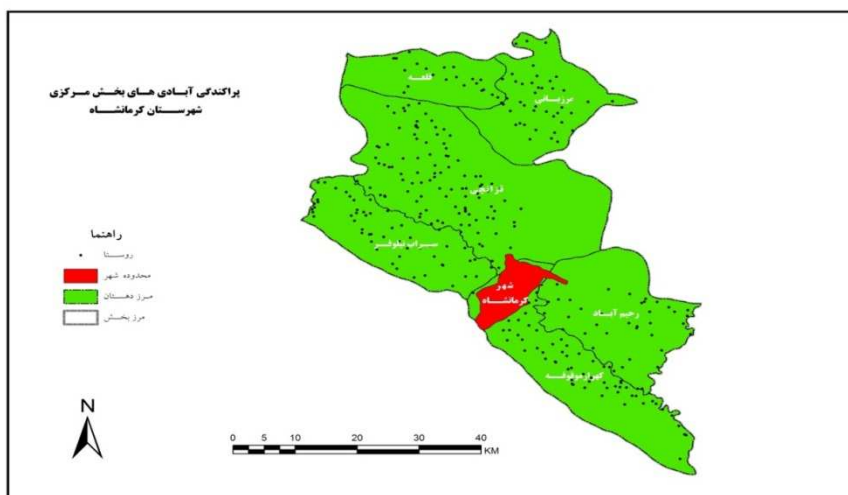
شناخت منطقه مورد مطالعه

استان کرمانشاه در باختر کشور بین طول‌های جغرافیایی $48^{\circ}06' - 45^{\circ}24'$ شرقی و عرضهای جغرافیایی $35^{\circ}17' - 33^{\circ}41'$ شمالی قرار دارد. دارای ۱۱ شهرستان، ۲۵ بخش، ۲۶ شهر و ۸۳ دهستان می‌باشد و ارتفاع آن از سطح دریا ۱۳۲۲ متر می‌باشد (وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷، ۵). منطقه مورد مطالعه در این تحقیق نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه است، بررسی آمار سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ نشان می‌دهد که در مجموع ۵۸۵۸۹ نفر معادل ۱۳۵۰۶ خانوار روستایی در بخش مرکزی استان کرمانشاه زندگی می‌کنند. بررسی روند تحولات جمعیتی در سطح سکونتگاههای روستایی بخش مرکزی مبین افزایش نرخ رشد جمعیت روستایی در این بخش از استان کرمانشاه است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵). منطقه مورد مطالعه در این تحقیق روستاهای شهرستان کرمانشاه است، از نظر اقتصادی روستایان این منطقه به کشاورزی و باغداری مشغول هستند. به دلیل وضعیت خاص آب و هوایی در این منطقه همیشه خطر وقوع سرما و یخبندان و از بین رفتن محصولات زراعی و باغی وجود داشته است و به دلیل کوهستانی بودن منطقه امکان وقوع رانش زمین، فرسایش، سیلاب در بعضی از مواقع است.

شکل ۳. نقشه منطقه مورد مطالعه

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۴

شکل ۴. نقشه منطقه مورد مطالعه (منبع: نگارندگان، ۱۳۹۴)

روش تحقیق

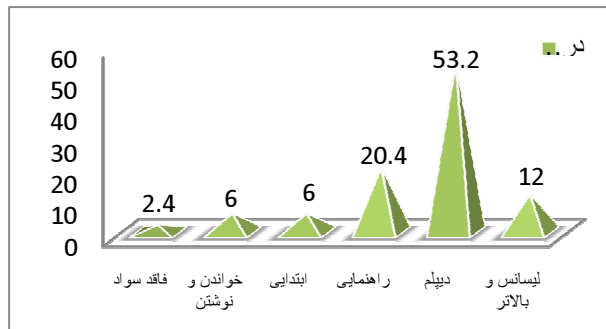
روش این تحقیق بر اساس هدف کاربردی و بر اساس ماهیت توصیفی - تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی انجام شده است. در روش کتابخانه‌ای تلاش شده است تا کتب و مقالات منتشر شده با موضوع تحقیق مورد توجه قرار گیرد و نیز در روش میدانی پرسشنامه به‌عنوان ابزار اصلی در نظر گرفته شده است. بر این اساس این تحقیق در راستای پاسخ‌گویی به سوال اصلی زیر صورت گرفته است:

- روستاییان ساکن در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه از علل وقوع خطرات طبیعی آگاهی دارند.
 - ساکنین از اعمال روش‌ها و عملکرد مسئولان محلی در زمینه مدیریت بلایا رضایت دارند.
- برای پاسخ‌گویی به این سوال اصلی مبانی نظری مرتبط با موضوع مورد مطالعه قرار گرفت و طراحی شاخص‌ها در قالب پرسشنامه برای جمع‌آوری داده‌های موردنیاز تحقیق در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت. جامعه آماری تحقیق را ساکنین نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه دربر می‌گیرند که بدین منظور از کل جامعه آماری به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای نسبی با حجم نمونه ۲۵۰ نفر (روش کوکران) مورد پرسش قرار گرفت. در این تحقیق ضریب الفای کرونباخ برابر با ۰/۷۸ برآورد شده است. برای درک متغیرها بعد از مرور و مطالعه مبانی اندیشه‌ای و با توجه به شناختی که از وضعیت بلایای طبیعی در منطقه مورد مطالعه وجود داشت به‌صورت گویه‌هایی در قالب پرسش‌نامه تنظیم و در اختیار جامعه نمونه قرار گرفت. براساس هدف تحقیق و بررسی اولیه میدانی، به منظور تحلیل و استنتاج، بسته به نوع داده، مقیاس متغیرها و اهداف موردنظر از روش آماری توصیفی نظیر فراوانی، درصد و میانگین

رتبه پاسخ‌ها، و برای مقایسه وضعیت هر یک از مولفه‌ها نسبت به معیار استاندارد از آزمون تی تک نمونه‌ای استفاده شده است.

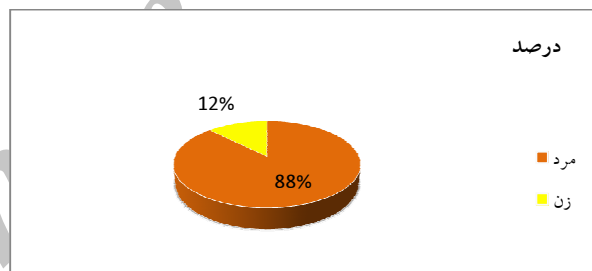
یافته‌های توصیفی

بر اساس یافته‌ها، بررسی وضعیت سطح تحصیلات پاسخگویان نشان می‌دهد که ۲/۴ درصد بی‌سواد، ۶ درصد سواد خواندن و نوشتن، ۶ درصد ابتدایی، ۲۰/۴ درصد راهنمایی، ۵۳/۲ درصد دیپلم و در نهایت ۱۲ درصد نیز لیسانس و بالاتر می‌باشند (شکل ۵).

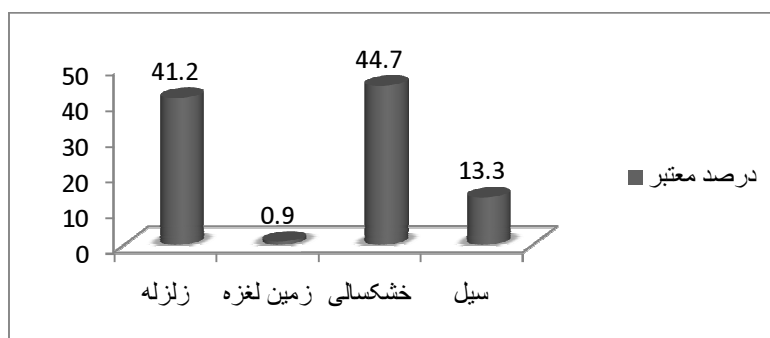
شکل ۵. نمودار سطح تحصیلات پاسخگویان (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴)

همچنین بررسی وضعیت جنسی جامعه پاسخگو بیانگر آن است که ۸۸ درصد از کل جامعه را مردان و ۱۲ درصد باقیمانده را زنان تشکیل می‌دهند (شکل ۶).

شکل ۶. نمودار جنسیت پاسخگویان (منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴)

در رابطه با نوع مخاطرات طبیعی تجربه شده توسط پاسخگویان یافته‌ها نشان می‌دهد که ۴۱/۲ درصد از افراد پاسخگو، زلزله را تجربه کرده‌اند، ۰/۹ درصد زمین لغزه، ۴۴/۷ درصد خشکسالی و ۱۳/۳ درصد از پاسخگویان سیل را تجربه کرده‌اند (شکل ۳).

شکل ۷. نمودار وضعیت تجربه انواع بلایا از دیدگاه جامعه نمونه

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

یافته‌های تحلیلی

روستاییان ساکن در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه از علل وقوع خطرات طبیعی آگاهی دارند. بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری و ایجاد بلایای طبیعی در راستای مدیریت آن می‌تواند نقش زیادی در کاهش اثرات مخاطرات و در برخی از موارد می‌تواند موجب جلوگیری از پیامدهای ناگوار شود. براساس مطالعه اولیه نگارندگان، مهمترین مخاطرات نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه زلزله، زمین لغزش، سیل و خشکسالی می‌باشد. ۶ عامل کلیدی در وقوع بلایای طبیعی در منطقه شامل موارد زیر است:

- وقوع و تأثیر آن بخاطر تقدیر و سرنوشت است.
 - رویدادی طبیعی غیرقابل پیش‌بینی است و به‌صورت اتفاقی رخ می‌دهد.
 - عذاب الهی است.
 - وقوع و تأثیر آن انتقام طبیعت می‌باشد.
 - وقوع و اثرات آن ناشی از برنامه‌ریزی کاربری اراضی نامناسب، وجود گسل و سیاست‌های محیطی می‌باشد.
 - وقوع زلزله ناشی از تغییرات اقلیمی انسان ساخت می‌باشد.
- برای اثبات یا رد فرضیه، روستاییان ساکن در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه از علل وقوع خطرات طبیعی آگاهی دارند. ابتدا به تفکیک هر یک از چهار نوع مخاطره، ۶ گویه فوق در یکدیگر ترکیب شده است. که نتایج نظرات بر تفکیک هر یک از چهار نوع مخاطره به شرح زیر است. در مورد زلزله نظرات جامعه محلی بیانگر آن است که ساکنین محلی علل اصلی وقوع زلزله را بیش از سایر مخاطرات می‌دانند و در واقع درک بیشتری از علت وقوع زلزله دارند به‌طوری‌که میانگین

محاسبه شده (۱۷/۷) بالاتر از میانه پاسخها (۱۶) می‌باشد و در مورد سیل، زمین لغزش و خشکسالی میانگین محاسبه شده کمتر از میانه پاسخ می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج بدست آمده باید فرضیه «روستاییان ساکن در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه از علل وقوع خطرات طبیعی آگاهی دارند» را رد نمود و اذعان نمود که روستاییان در مورد علل وقوع حوادث طبیعی در منطقه مورد مطالعه اطلاعات کمی دارند لذا در این مورد باید سیاست‌هایی را اتخاذ نمود که درک و آگاهی ساکنین محلی نسبت به علل وقوع بلایا افزایش یابد (جدول ۱).

جدول ۱. درک روستاییان ساکن در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه از علل وقوع بلایای طبیعی

متغیرها	تعداد	ارزش تی	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	مقدار تی	سطح معناداری
علل زلزله	۲۵۰	۱۶	۱۷/۷	۴/۰۳	۰/۲۵۹۰	۶۸/۴۹	۰/۰۰۰
علل زمین لغزش	۲۵۰	۱۶	۱۵/۳	۲/۸۷	۰/۱۸۸۰	۸۱/۶۴	۰/۰۰۰
علل سیل	۲۵۰	۱۶	۱۵/۶	۳/۱۱	۰/۲۰۵۶	۷۶/۲۸	۰/۰۰۰
علل خشکسالی	۲۵۰	۱۶	۱۵/۶	۳/۲۶	۰/۲۱۳۴	۷۳/۲۰	۰/۰۰۰

منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۴

ساکنین از اعمال روش‌ها و عملکرد مسئولان محلی در زمینه مدیریت بلایا رضایت دارند. برای اثبات یا رد فرضیه فوق، براساس مطالعه مبانی نظری و مرور مطالعات شاخص‌هایی را در ابعاد مختلف مخاطرات منطقه شناسایی و عملکرد مسئولین در هر یک از این شاخص‌ها از دیدگاه جامعه محلی مورد ارزیابی قرار گرفت. در این پژوهش فرض H_1 یعنی ساکنین از اعمال روش‌ها و عملکرد مسئولان محلی در زمینه مدیریت بلایا رضایت دارند و H_0 ساکنین از اعمال روش‌ها و عملکرد مسئولان محلی در زمینه مدیریت بلایا رضایت ندارند می‌باشد. برای اثبات یا رد این فرضیه از آزمون تی تک‌نمونه برای درک ارزیابی عملکرد انواع مخاطرات استفاده شده است. برای نمونه برای ارزیابی عملکرد مسئولان در زمینه زلزله از ۸ گویه شناسایی مناطق پرخطر - تهیه کاربری اراضی روستایی - الزام به رعایت ضوابط فنی و اصول ساختمانی در ساخت و سازها - قوانین استفاده از الگوهای ساخت و ساز توام با نقشه و مهندسی ساز - اجبار در به‌کارگیری مصالح ساختمانی مقاوم و با کیفیت - برگزاری دوره‌های آموزش عمومی و اطلاع‌رسانی - اجرای طرح بیمه مسکن و فعالیت‌های اقتصادی روستاییان و اجرای طرح‌های حمایتی مثل وام مسکن برای مقاوم‌سازی و بهسازی استفاده شده است که در فصل قبل وضعیت تک‌تک متغیرها مورد بررسی قرار گرفته است. اما برای درک کلی از وضعیت عملکرد مسئولین در ارتباط با همه

سوالات در یکدیگر ترکیب شده است که بر اساس خروجی‌ها میانگین کل ۱۵.۶ می‌باشد که در مقایسه با عدد ۱۶ رقم پایتتری را نشان می‌دهد که حاکی ضعف عملکرد مسئولین در راستای مدیریت مخاطرات زلزله در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه است. همچنین سطح معناداری محاسبه شده بیانگر توافق معناداری در این زمینه می‌باشد بنابراین فرضیه اول در ارتباط با عملکرد مسئولین در ارتباط با زلزله در وضعیت مناسبی قرار ندارد (جدول ۲).

جدول ۲. نتایج آزمون T برای درک اقدامات انجام شده

متغیر	تعداد جامعه نمونه	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات زلزله	۲۵۰	۱۵/۶۰۴	۰/۱۶۶۵	۰/۲۹۷۸۷
متغیر	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (Sig)	
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات زلزله	-۱/۱۴۲	۲۴۹	۰/۲۲۳	

منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۴

همچنین بررسی یافته‌ها و نتایج مستخرج از آزمون تی بیانگر وضعیت نامناسب رضایتمندی از عملکرد مسئولین در ارتباط با اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر زمین لغزش را نشان دهد چرا که سطح معناداری محاسبه شده و میانگین بدست آمده بیانگر این وضعیت است (جدول ۳).

جدول ۳. نتایج آزمون T برای میزان رضایتمندی از اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات زمین لغزش

متغیر	تعداد جامعه نمونه	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر زمین لغزش	۲۵۰	۱۷/۵۴۳۹	۳/۳۱۱۶۱	۰/۴۳۸۶۳
متغیر	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری	
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر زمین لغزش	۳/۵۲۰	۲۴۹	۰/۰۰۱	

منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۴

جدول ۴. نتایج آزمون T برای میزان رضایتمندی از اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات سیل

متغیر	تعداد جامعه نمونه	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر سیل	۲۵۰	۲۴/۲۱۴۳	۵/۳۱۶۹۶	۰/۸۲۰۴۲
متغیر	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (Sig)	
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر سیل	-۲/۱۷۷	۲۴۹	-۰/۰۳۵	

منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۴

در ارتباط با برای میزان رضایتمندی از اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات خشکسالی توسط نهادها و مسئولیت مربوطه، جامعه نمونه اذعان داشته‌اند که از عملکرد مسئولین مربوطه رضایت دارند به هر جهت نهادهای مرتبط با پرداخت بیمه تا حدودی توانسته‌اند از اثرات منفی این بلای طبیعی بکاهند (جدول ۵).

جدول ۵. نتایج آزمون T برای میزان رضایتمندی از اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش اثرات خشکسالی

متغیر	تعداد جامعه نمونه	معیار	میانگین	انحراف معیار	خطای میانگین
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر خشکسالی	۲۵۰	۱۲	۱۴/۶	۲/۱۲۲۲	۰/۲۶۵۲
متغیر	مقدار t	درجه آزادی	سطح معناداری (Sig)		
اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر خشکسالی	-۲۷/۵۵	۲۴۹	۰/۰۰۰		

منبع: مطالعات میدانی، ۱۳۹۴

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

مخاطرات طبیعی بخش مهمی از پدیده‌های جهان پیرامون ما به‌شمار می‌آیند. وقوع مخاطرات طبیعی در محیط یک حقیقت غیرقابل انکار به‌شمار می‌آید. رخداد زلزله، سیل، توفان، آتشفشان، سونامی و خشکسالی از دیر باز تا کنون در محیطهای طبیعی وجود داشته و گاه سکونتگاههای انسانی را در معرض

تهدید خود قرار داده است. به هر جهت امروزه بلایای طبیعی به‌عنوان یک چالش اساسی در بسیاری از جوامع مطرح می‌باشد که بسیاری از دولت‌ها و جوامع پذیرفته‌اند که این بلایا به‌عنوان بخشی از طبیعت وجود دارد و نمی‌توان آن را به‌طور کامل حذف یا از بین برد. بنابراین بهترین راه مدیریت کاهش در راستای کاهش اثرات منفی ناشی از این بلایای می‌باشد. براساس مطالعه مبانی نظری پروژه در دهه‌های ۱۹۳۰ که مدیریت بلایا در جهان آغاز شده تا دوران فعلی یعنی تکامل بسیاری یافته است و امروزه نظریه پذیرفته شده این است که باید با بلایا ساخت و با آنها زندگی کرد. این پروژه با توجه به این در فضاهای روستایی صورت می‌گیرد و از دیرباز هم بلایا وجود داشته و روستاییان به ناچار برای محافظت از جان و مال و مسکن خود شیوه‌های بومی را سر لوحه کار خود قرار می‌دادند است. نتایج مقاله بیانگر آن است که میزان آگاهی شهروندان در مورد چهار نوع از بلایای طبیعی تهدیدکننده در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه در وضعیت متوسط ارزیابی می‌شود، زیرا میانگین‌های به‌دست آمده واقعی در برابر میانگین مفروض بیانگر این مدعاست، به‌طوری‌که تنها در مورد خطر زلزله میانگین واقعی (۱۷/۷) در مقایسه با میانگین مفروض (۱۶) مقدار بالاتری را نشان می‌دهد که بیانگر میزان آگاهی بالای سرپرستان خانوار در بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه است و نیز سطح معناداری محاسبه شده بیانگر آن است که اکثریت آنها به این نکته واقف هستند و در مورد لغزش، سیل و خشکسالی با توجه به موقعیت جغرافیایی میزان آگاهی کمتری دارند. همچنین براساس یافته‌های نهایی تحقیق می‌توان اذعان نمود که در برخی از موارد رضایت مندی از عملکرد مسئولان در فرآیند مدیریت بلایای طبیعی بالا و در برخی دیگر از موارد پایین است، به‌طوری‌که اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر خشکسالی در وضعیت نامطلوبی از دیدگاه سرپرستان خانوار دارد و نیز اقدامات انجام شده در روستا برای کاهش خطر سیل از دیدگاه سرپرستان خانوار مطلوب ارزیابی می‌شود و در مقابل در مورد دو تهدید اصلی مانند خطر زلزله و زمین لغزش وضعیت نامطلوب است.

کتابشناسی

۱. حسینی، مازیار و همکاران (۱۳۸۷)، مدیریت بحران، سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران، نشر شهر؛
۲. رضایی، محمدرضا و مجتبی رفیعیان (۱۳۸۹)، تقویت تاب‌آوری به منظور کاهش آثار سوانح طبیعی (زلزله) در مناطق روستایی. اولین کنفرانس بین‌المللی سکونتگاه‌های روستایی: مسکن و بافت، مدیریت بازسازی پس از سانحه و مقاوم سازی، تهران؛
۳. رفیعیان، مجتبی و زینب‌السادات مطهری (۱۳۹۱)، طراحی مدلی برای مطالعه رویکرد مدیریت ریسک بحران اجتماع محور مطالعه موردی طرح دوام (داوطلبین واکنش اضطراری محلات)، فصلنامه مدیریت بحران، دوره ۱، شماره ۱، تابستان، صص ۵-۱۲؛
۴. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ قدیری، محمود؛ پرهیزکار، اکبر؛ و سیاوش شایان، (۱۳۸۸)، تحلیلی بر دیدگاه‌های نظری آسیب‌پذیری جامعه نسبت به مخاطرات طبیعی، فصلنامه مدرس علوم انسانی، شماره ۶۰، صص ۲۹؛
۵. رمضان‌زاده لسبویی، مهدی و بدری، سیدعلی (۱۳۹۳)، تبیین ساختارهای اجتماعی اقتصادی تاب‌آوری جوامع محلی در برابر بلایای طبیعی با تأکید بر سیلاب: مطالعه موردی: حوضه‌های گردشگری چشمه کبله تنکابن و سردآبرود کلاردشت، فصلنامه جغرافیا، شماره ۴۰، صص ۱۰۹؛
۶. رمضان‌زاده لسبویی، مهدی (۱۳۸۷)، نقش مشارکت مالی در مدیریت ریسک سیلاب در نواحی روستایی (مورد: حوزه آبخیز تیرم) پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران به راهنمایی دکتر علی عسگری؛
۷. رمضان‌زاده لسبویی، مهدی؛ عسگری، علی؛ سیدعلی، بدری؛ سلمانی، محمد و مجتبی قدیری معصوم (۱۳۹۲)، سنجش تاب‌آوری روستاهای مناطق نمونه گردشگری: مطالعه موردی: روستاهای چشمه کبله تنکابن و سردآبرود کلاردشت. فصلنامه برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، سال اول، شماره سوم، صص ۱۳۱-۱۵۵؛
۸. رمضان‌زاده لسبویی، مهدی (۱۳۹۲)، ساختارهای اجتماعی-اقتصادی تاب‌آوری ساکنین نواحی روستایی در برابر بلایای طبیعی با تأکید بر سیلاب (حوضه چشمه کبله تنکابن و سردآبرود کلاردشت)، رساله دکتری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران؛
۹. صادقلو، طاهره (۱۳۸۸)، امکان‌سنجی کاهش آثار بلایای طبیعی (سیل) با تأکید بر مدیریت مشارکتی، مطالعه موردی: روستاهای سیل‌زده حوضه گرگان رود، استان گلستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس؛
۱۰. صالحی، اسماعیل؛ آقابابایی، محمدتقی و هاجر سرمدی، (۱۳۹۰)، بررسی میزان تاب‌آوری محیطی با استفاده از مدل شبکه علت، فصلنامه محیط‌شناسی، شماره ۵۹، صص ۹۹-۱۱۲؛
۱۱. مرکز آمار ایران (۱۳۸۵)، شناسنامه آبدی‌های ایران؛

12. Bonati, S and P. Mendes, M., (2014), Building participation to reduce vulnerability: how can local educational strategies promote global resilience? A case study in Funchal – Madeira Island, *Procedia Economics and Finance* 18, 165 – 172;

13. Buswinka, Tamara, (1996), A study The capability of The state of Michigan to Mitigation flood hazard, based upon the national academy of public administration criteran, master of urban and regional planning, Michigan state university;
14. Coppola, Damon P., (2007), Introduction to International Disaster Management, Elsevier;
15. Covello, Vincent T., and Jeryl Mumpower, (1985), "Risk Analysis and Risk Management: An Historical Perspective." Risk Analysis, vol. 5, no. 2, pp. 103-118;
16. Crumb, Barbara, (2006), planning for disaster: assessing the overland flood hazard in the rural municipality of de salaberry, A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree master of arts in Geography, university of Manitoba, Canada;
17. Cutter, Susan et al., (2008), A place-based model for understanding community resilience to natural disasters, Journal of Global Environmental Change, 18, 598-606;
18. Cutter, Susan, Christopher G. Burton and Christopher T. Emrich, (2010), Disaster resilience indicators for benchmarking baseline conditions, Journal of Homeland Security and Emergency Management, Volume 7, Issue 1 Economics. 3(2). pp. 235-239;
19. Sharma A and Gupta M., (2002), Reduction Urban Risk Through Community participation, Sustainable Environment and Ecological Development Society (SEEDS), New Delhi.

Archive of SID